

PADOVANSKI HUMANIST PALLADIO FOSCO V DALMACIJI IN ISTRI (1493-1520) (S posebnim pogledom na Skradin in Koper)

Krešimir ČVRLJAK

arhivist, Arhiv Hrvatske, Zagreb, Marulićev trg 21
archivista, Archivio della Croazia, Zagabria

POVZETEK

Padovanec Palladio Fosco (?-1521) je eden tistih evropskih humanistov, ki so nekdanjo Dalmacijo duhovno in kulturno približali k učenju Evropi. Vsekakor je to lahko naredil le "eruditissimus vir", kakršen je Fosco po splošnem mnenju tudi bil. Po nepopolnem četrstoletja trajajočem plodnem življenju in delu v Dalmaciji odide na povabilo v Koper, kjer nadaljuje svoje plodno in pisateljsko dejavnost. Umre v Kopru kot priljubljen učitelj, klasično zelo izobražen humanist in zrel pisatelj. Nezmanjšano večstoletno zanimanje za njegovo potopisno delce *De situ orae Iliricy* je ovekovečilo njegovo ime in spomin. Pojavil se je in odšel z vsemi pomembnimi obeležji avtentičnega evropskega humanista: šolnik - popotnik, inštruktor, notar - pisar, raziskovalec, imitator klasikov, pesnik in zgodovinar - torej polihistor.

Odšel je, a ne brez sledu.

*Introrsus autem procul a Titii descensu duobus milibus ad eundem Euripum, sed in parte Liburniae, est Scardona, civitas paucis habitata familiis, non ea tamen, de qua auctores tam Graeci quam Latini mentionem faciunt. Longius enim a mari distabat.*¹

*Is tandem Justinopolim Hystriae Civitatem accitus, ubi multo sibi iuvenes in poeticis, et rhetoricis studiis eleganter instruxerat in cathedra sedens subita apoplexia inter legendum correptus, et a discipulis domum delatus, sine ullo amplius vitae sensu paulo post vita functus est, et in Basilica S. Francischi sub albo lapide ante aram maiorem in sepulchro alieno sepultus...*²

Enostransko in napačno bi bilo pojasnjevati dotok italijanskih humanistov na dalmatinsko obalo samo z bližino Italije. Čeprav se to zdi bistveno, je treba upoštevati tudi druge važne motive, kot so npr. težave pri zaposlovanju velike množice šolnikov iz številnih italijanskih izobraževalnih središč. A takšna možnost je bila

še bolj zajamčena na tleh jurisdikcije in suverenosti "zaročenke" Jadranskega morja. Z druge strani pa so dalmatinske komune iz prestižnih razlogov pogosto in na žalost raje sprejemale v službo "inozemce z imenom".

Ne moremo povsem izključiti niti tega, da klic vabljive dalmatinske obale za tuje humaniste ni bil manj vabljiv kot klic visokih evropskih vseučilišč za dalmatinske in druge humaniste. Dodajmo še to, da se jim je Dalmacija častno oddolžila vsaj s tem, da je povsod v polni meri znala uživati in uporabljati blagodejne pobude in plovce prejšnjih in kasnejših humanističnih dalmatinsko-inozemskih zvez in vplivov.

Padovanski humanist - kvatročentist Palladio Fosco - je eden tistih, ki so takratno Dalmacijo duhovno in kulturno približali k učenju Evropi.

Približno dve desetletji po Raffaellu Zovenzoniju bo delno na podoben način, a z drugačnim ciljem in v drugih okoliščinah križaril vzdolž jadranske obale njegov sonarodnjak Palladio Fosco, s pravim imenom Negri.

¹ Lit.7

² Lit.33

Pred tem križarjenjem in po njem je P. Fosco preživel v Dalmaciji in Istri nekaj manj od treh desetletij. Še po nečem lahko povežemo ta dva italijanska kvatročentista. Veliko je bilo namreč nasprotij v obstoječih podatkih o P. Foscu, dokler ni Salvatore Sabbadini leta 1926 zbral vse znane posameznosti iz Foscovega življenja in jih prikazal v svoji študiji "Palladio Fosco e il suo De situ orae Illyrici", kot je to storil Paolo Tremoli za R. Zovenzonija.

Toda preden se podrobneje seznanimos s Foscovim prihodom v Dalmacijo, z bivanjem in delom po dalmatinskih mestih, s tem, kdo ga je pospremil v Dalmacijo, kdaj bi to približno, pa tudi točno moglo biti, zatem s potovanjem vzdolž jadranske obale in nazadnje s prihodom v Skradin, a mogoče tudi na Skradinski buk, bo zelo koristno, če поблиže spoznamo življenje in delo tega učenega Padovanca, o katerem je bilo še za njegovega življenja izrečenih toliko pohval, pri nas pa je bil doslej slabo poznan, da ne rečem neznan, prav kot Zovenzoni.

Do napisa v *Vjesniku*³ pri nas ni bilo ničesar iz črpnjega napisanega o tem humanistu, ki je v naših krajih, pretežno v Dalmaciji, preživel nepolna tri desetletja. Da se je pri nas res malo vedelo o P. Foscu, lahko zgovorno potrdi podatek, da ga naš medievist K. Krstić v svojem pregledu južnoslovanske latinizacije navaja kot zadrškega nadškofa.⁴

Danes se zanesljivo ve, da je bil P. Fosco humanist in oženjen svetovljan. Ob tem, še po Krstičevem pisanju, v najnovejši Zgodovini hrvaške književnosti beremo o P. Foscu samo kot o pesniku.⁵

Do danes pa je ostalo neznano leto Foscovega rojstva. Niti vsi podatki iz njegovega življenja niso pomagali v tej smeri. Mnogi avtorji molče preidejo preko tega važnega podatka. Nekateri npr. navajajo samo stoletje (L. Dubois). Nekateri pa so vendarle poskušali vsaj približno in posredno določiti leto Foscovega rojstva. Tako pri Apostolu Zenu beremo, da je P. Fosco "zacvetel" (*fiori*) okrog 1470. Podobno beremo tudi pri G. J. Vossiusu.⁶

Za Bernardina Scardeonija bi to bilo že 1445.⁷ Zagotovo pa vemo, da se je rodil v Padovi. Opozoril bi na

držno in netočno trditev F. M. Appendinija, češ da se je P. Fosco rodil v Trogirju.⁸ Ta Appendinijeva trditev G. Pragu je še posebej zbudila začudenje.⁹

P. Fosco je izšel iz padovanske družine, ki je dala še nekatere učene Padovance, npr. Girolama in Antonija, izvrstna profesorja medicine na Padovanskem vseučilišču - prvega leta 1590, a drugega leta 1622.¹⁰

Palladijev družinski priimek je bil Negri, vendar se je po takratni navadi med humanisti raje imenoval Fuscus (italianizirano Fosco). Giuseppe Ferrari - Cupilli bi rekel "per vezzo di latinità."¹¹ Italijanski zgodovinar književnosti Gerolamo Tiraboschi (1731-1794) to zelo enostavno pojasnjuje: "Latinamente volle appellarsi Fosco."¹² Za L. Dubois je Fosco to naredil "per seguir l'uso che allora correva della mutazione dei nomi."¹³ Zeno je poudaril razširjenost tega pojava med humanisti.¹⁴

Koriolan Cipicco se je na primer manj oddaljil od svojega družinskega priimka, ko je prevzel priimek "Cipione che anticamente è stato comune alla Giunia e Servilia..."¹⁵

P. Foscu je na njegov pravi priimek poslal pismo italijanski humanist in njegov sodobnik Marco Antonio Sabbelico, imenovan Coccio (1436-1506)¹⁶, a Fosco mu je odgovoril pod istim priimkom. To bi lahko bilo 1486. leta, kar se da sklepati iz zaključnega dela pisma, kjer Sabelico odvrča Fosca od poti v Rim, češ da tam razsaja kuga. Zeno dodaja, da je kuga razsajala v Rimu leta 1486.¹⁷ Iz drugih virov pa zvemo oziroma lahko sklepamo, da Fosco ni poslušal nasveta svojega starejšega kolega. Iz dela šibeniškega humanista Ivana Polikarpa Severitana Barbule¹⁸ *Dionisii Appollonii Donati da octo orationis partibus libri octo...* (Serisje 1517) vidimo namreč, da je Barbula študiral na znani Rimski akademiji, ki jo je vodil humanist Pomponio Leto. Razen njega Barbula navaja kot svoje rimske profesorje Palladija Fosca, M. A. Sabellica in Giovannija Sulpizija.¹⁹ Kot lahko vidimo, Barbula omenja P. Fosca na prvem mestu. Vendar velja upoštevati pri vsem tem zadržek Stjepana Krsića, ki ne izključuje možnosti Foscovega učiteljevanja v Šibeniku, kjer bi lahko poučeval tudi Barbulo.²⁰

3 Lit. 15

4 Lit.27, 458

5 "V Zadru živi pesnik Palladio Fosco..." (nav.d., knj. 3, Zagreb, 1974, str. 86)

6 "Palladius Fuscus, sive Niger, Patavinus, claruit circa annum MCCCCLXX" (Lit.38, 601)

7 "Sub idem fere tempus (an: 1445) floruit in humanioribus studiis Palladius Fuscus, alias Niger..." (Lit.33, lib. II, cl. X)

8 "...Palladio Negri, Fosco di Trau..." (Lit.8, 317-318)

9 "Vi fu persino chi lo fece nascere a Traù" (Lit.30, 319)

10 "ambo chiarissimi professori di medicina..." (Lit.39, 49)

11 Lit. 22, 77

12 Lit.36, 1424

13 Lit.20, 440

14 "...era invalso..." (Lit.39, 49)

15 Lit.39, 51

16 Epist., lib. IX - cit. Lit.39, 49

17 Lit.39, 55

18 Glej o njem Lit.13

19 "sub clarissimis praeceptoribus Palladio Fusco Patavino, Marco Antonio Sabbelico, Pomponio Leto et Ioanne Sulpitio" - Lit.9, 2,

20 Lit.26, 14

Od kod ime Fuscus (italijaniz. Fosco)? Lahko bi pomislili, da se je Fosco kot strastni kultor antike navdušil nad imeni znanih ljudi iz antike z istim imenom - s slovničarjem in pesnikom, z imenom Aristius Fuscus, z govornikom Aureliusom Fuscusom ali pa s konzulom Kornelijem Sempronijem Fuscusom. Verjetneje je, da se je P. Fosco odločil za enostavnejšo pot: prevesti Negri v Fuscus.

Apostolo Zeno²¹ se strinja z nizozemskim humanistom Gerardusom Johannisom Vossiusom (1577-1649), da je na temelju tistega, kar M. A. Sabellico²² piše o P. Foscu, osnovano govoriti, da je P. Fosco živel leta 1470. Toda Zenu ni ušlo, da Vossius ni dobro prebral oziroma razumel Sabellicovih besed o Foscu. Sabellico namreč ne pravi (Zeno korigira Vossiusa) "*nec est ut, ut Palladium Nigrum Silcam, per quem, ete*", temveč "*nec est, ut. ad Palladium Nigrum, per quem etc, ejus studia refaras*", pri čemer se "*ejus*" nanaša na Koriolana Cippica Dalmatinca, o katerem je maloprej govoril.²³

Nikakršne zmede glede časa Foscovega življenja ne bi smelo povzročati posvetilo dela kardinalu Gasparu Contariniju, v katerem je že iz prvih besed (*Palladii Fusci Patavini, praeceptoris mei, jampridem vita functi...*) jasno, da delo posveča kardinalu Foscov učenec kot izdajatelj.

Neki Sandio, sicer "nesrečni popravljalec Vossiusa",²⁴ je hotel pomakniti leto Foscove smrti. Vossiusa je, po Sandiju, zapeljala tista prezentska oblika pri Sabellicu (*nec est...*). Sandiju se zdi bolj prepričljivo to, da Fosco "*indirizza que'libri al Cardinale Gasparo Contarini, che fu Cardinale del 1535. sino al 1542 ...*".²⁵ Če pa bi Sandi samo malo bolj natančno pregledal tekst posvetila, bi mu bilo takoj jasno, da ga je napisal nepodpisani Foscov učenec v vlogi izdajatelja dela. Tako pa je zagrešil "*lo sbaglio*".²⁶

Se za življenja, a tudi kasneje je Fosco dobival najraz-

ličnejše pohvale in priznanja. Poudarjena je njegova učenost. Tako je Fosco za domicilnega zgodovinarja Lorenza Pignoriju v knjigi **Origini di Padova** "*nostro Padovano, uomo dottissimo...*", "*uomo di molta letteratura*".²⁷ Za svojega someščana B. Scardeonija pa je Fosco "*fuit et Graecis et Latinis litteris probe eruditus, et in tradendis Rhetoricae praeceptis disertissimus...*"²⁸ Fosco je za Scardeonija tudi "*rhetor illustris*." Učenec, ki je učiteljevo delo izdal posmrtno in ga posvetil kardinalu G. Contariniju, pripominja, da je vse to zabeležil v delu "*eruditissimus vir*" (iz posvetila). Pohvala, ki se v literaturi najraje poudarja, izhaja od njegovega sodobnika M. A. Sabellica v delu - dialogu **De linguae latinae reparatione**, kjer Sabellico ne želi zamolčati Palladija Nigra, s čigar zaslugo "*proximis annis Romanae in ea terra litterae in antiquum sunt statum restitutae*".²⁹ V svojem kratkem pogledu na Fosca je Vossius že na samem začetku poudaril Sabellicovo "*luculentum...elogium*".³¹ Ferrari - Cupilli se ne strinja s temi pretiranimi Sabellicovimi pohvalami, namenjenimi Foscu. Svoje nestrinjanje pojasnjuje s tem, da Fosco ni poučeval niti Koriolana Cippica niti Marka Maruliča "*i quali prima dal di lui qui recarsi pei loro scritti*".³²

Bivanje in delo v Dalmaciji

Ni izključeno, da je imelo usodno vlogo v Foscovi odločitvi, da pojde v Dalmacijo, njegovo znanstvo in prijateljstvo v Padovi z dvema zadrskima plemičema - z Donatom Civalellijem, "*dottore in arti e dimorante a Padova*", in Jeronimom Kršavom (Crissava), "*olim rector gimnasii Patavini*".³³ Spremstvo v Zadar kaže na pristno prijateljstvo članov zelo uglednih zadrskih patricijskih rodbin s P. Foscom, ki mu ob tej dvojici zagotovo ni bilo težko dobiti službe v Zadru.³⁴ V tem smislu se G. Praga čudi vsem tistim zmotam avtorjev glede Foscovega pri-

21 Benečan, italijanski pisec in učenjak Apostolo Zeno (1668-1750), avtor mnogih dram in oratorijev, znanstvenik razprav in zanimivih pisem. Ukvarjal se je tudi z zgodovino in numizmatiko. O Foscu razpravlja na osnovi tistega, kar o njem piše nizozemski humanist J. G. Vossius v svojem delu **De historicis latinis**.

22 Lit.32, 26

23 Lit. 39, 51. Po vsem sodeč, je imel Fosco tesne prijateljske zveze z Alvižem (Lujem), s škofom iz Famaguste in bratom zadarskega nadškofa Ivana. To potrjuje med drugim tudi elegija v enajstercu, ki jo je Fosco spesnil v pohvalo Cippicu k Foscovega **De situ orae Illyrici** (Roma 1540) pa jo je objavil na straneh tega delca. Po G. Pragu je Fosco to alegijo spesnil štiri leta pred prihodom v Dalmacijo. (Lit.39, 53; Lit.30, 318-319)

24 "infelice correttore del Vossio" (Lit.39, 51)

25 Lit.39, 50. Konrad Eubel v svojem znanem delu (v Lit.21, 24) navaja Caspara Contarinija (Gasparus Contarenus) kot osmega kardinala po vrsti v času papeža Pavla III. O tem in drugih podatkih iz Contarinijevega škofovskega in kardinalskega življenja (umrl 1542.) gl. isto delo!

26 lit.39, 51

27 L. Pignoria, **Origini di Padova**, cap. XIV, p. 94 - cit. Lit.39, 54

28 Glej zap. 7

29 Ko navaja Sabellicovo pohvalo Foscu, Zeno izrecno postavlja med oklepaja, da se "*in ea terra*" nanaša na Dalmacijo (cioè nell'Ilirico). (Lit.39, 51)

30 Lit.32, 26

31 Lit.38, 601

32 Lit.22, 78. G. Ferrari - Cupilli se s tem svojim mišljenjem naveže na Zena, ki je prvi opozoril na Vossiusovo napačno navedbo in s tem razumevanje Sabellicovega odlomka o Foscu (gl. obširneje Lit.39, 51). Ferrari - Cupilli bi se še manj strinjal z A. Tamaro, ki pravi za Sabellica, da Foscu pripisuje zaslugo za obnovo kulta najčistejšega latinskega jezika v Dalmaciji (Lit.35, 22)

33 .25 - alla data 25. giugno 1493

34 .30, 319. Pri Pragu tudi beremo, da je bil Fosco v Padovi, vse do svojega odhoda v Dalmacijo (1493), v zelo pristnih, prijateljskih odnosih z dalmatinskimi humanisti: Donatom Civalellijem, Jeronimom Kršavom in A. Cippicom. Zvezo Donata (in Grgurja?) s P. Foscom sem poudaril

hoda in bivanja v Dalmaciji ter Foscovih zvez z Dalmacijo.³⁵ Kolikor se zdaj ve, bi P. Fosco moral biti v Zadru najkasneje 25. junija 1493. Po nekem Grisinijevem instrumentu s tem datumom se tega dne (po A. Cappelliju torek) P. Fosco omenja kot plačani rektor šole v Zadru.³⁶

G. Praga, ki je po lastnih besedah razpolagal z izvirnimi dokumenti o tem, piše, da je Fosco po prihodu v Zadar za stalno ostal v tem mestu.³⁷

Fosco je imel v Zadru hud spopad s friulskim humanistom Nardinom dalle Celine (*Celine* o *Maniaco*). Zelo verjetno je šlo za Nardinovo zavist.³⁸ Izhodišče je bilo to, da je Nardino v Benetkah napisal proti Foscu dva invektivna (žaljiva) spisa pod psevdonimom Grisogono Cendalino. Prvi spis se je začel: "*P. Nardimus Celinensis in Palladium Fuscum. Gratulamur tibi etc.*", končal pa: "*sed infestare culicem*". G. Ferrari - Cupilli trdi, da je do prepira moralo priti že pred 1521. letom.³⁹ Posebno ubijalsko je bilo želo drugega Nardinovega zapisa, ki se začne z besedami: "*Nescio quo te nomine appellem*", in konča: "*Non est cum insano insaniendum*".⁴⁰ Zenu ni znano, če je Fosco odgovoril svojemu nasprotniku na te napade, kar bi sicer lahko, saj mu ni manjkalo daru in niti poguma, pravi Zeno. Po mnenju G. G. Lirutija je mogoče, da je Fosco odšel iz Zadra prav zaradi teh sporov in nestrinjanja z Nardinom.⁴¹

Sporno je, ali je Fosco učiteljeval samo v Zadru ali še v nekaterih mestih Dalmacije. Za Sabbadinija je točno tisto, o čemer piše A. Tamaro: "*Dans les dernières années du XVème siècle le célèbre Palladio Fosco occupa une chaire à Sebenico et à Traù (1492-1500)*".⁴² Ker se ne strinja z Appendinijem, da bi bil Fosco po rodu iz Trogira, Sabbadini fiksira Foscovo (učiteljsko) dejavnost pred-

vsem v Trogir.⁴³ Avtor je prepričan, da je Fosco prav iz Trogira obiskoval južne dele Dalmacije. Tudi po A. Zenu je Fosco, še preden je odšel v Koper, učiteljeval v Trogiru, kjer se je o njem prav tako pohvalno govorilo. Tiraboschi trdi, da je "*(P. Fosco) professore prima in Traù nella Dalmazia, poscia in Giustinopoli ossia Capo d'Istria*".⁴⁴ Prav tako Luis Dubois.⁴⁵

Tudi G. Ferrari-Cupilli prepričljivo trdi, da je Fosco med letoma 1492 in 1500 učiteljeval v Trogiru in da je leta 1511 služboval v Zadru kot "*cancelliere criminale*".⁴⁶ Do tega podatka je Ferrari-Cupilli prišel v **Atti cittadini**.⁴⁷

V novejšem času se omenja trogirski humanistična šola. Med vidnimi predstavniki italijanskega humanizma v tej šoli (Tarcanio in Baratella) K. Krstić navaja tudi P. Fosca.⁴⁸ Po Zenu je Sabellico, ki je v letih od 1473 do 1484 predaval retoriko v Udinah (Vidmu), dosegel, da pride v to mesto predavat tudi P. Fosco, kar pa se ni uresničilo.⁴⁹

Kot smo lahko videli, je v Foscu opazen tipično humanistični selitveni nemir. Sicer se ni selil z dvora na dvor kot drugi, zato pa iz mesta v mesto. Ta svoj nemir je Fosco potrdil s potovanjem ob vzhodni jadranski obali.

Foscovo potovanje ob jadranski obali

Fosco je krenil na svojo pot po Dalmaciji okrog leta 1500. Tako domneva Ivan Lučić (Lucius).⁵⁰ Josip Basioli omenja leto 1515, vendar ne navaja ničesar konkretnega, da bi lahko sklepali, ali gre za leto Foscovega potovanja ali pa za nastanek dela: "*P. Fosco v svojem delu De situ orae Illirici okrog 1515. leta omenja to...*"⁵¹

Po Lučiću bi bilo neosnovano vprašanje, zakaj se je Fosco odločil za pot prav 1500. leta, vsekakor pa ni

Že v svojem članku o družini Civallesi (Lit.16)

35 "E incredibile quanto si sia favoleggiato intorno al Fosco, alla sua dimora e alle sue relazioni con la Dalmazia." (Lit.30, 319)

36 "MCCCCCLXXXIII, indictione XI, die mensis iunii, presentibus egregio artium doctore domino Donato de Civallesi, nobili ladre, et magistro Palladio Patavino, in presentiarum rectore salariato scholarum ladre, testibus" (Lit.25)

37 G. Praga je v Grisinijevem instrumentu (19. februar 1492) našel podatek, da je Cristoforo Negri vse dotlej poučeval na zadrskem učilišču. (Lit.25)

38 "La fama dell'uno metteva in gelosia anche l'altro." (Lit.39, 54)

39 Lit.22, 65

40 Cit. Lit.39, 54. Usp. Lit.22, 65

41 Lit.29, 34

42 Lit.35, 22. Tamaro se v teh svojih podatkih sklicuje na Appendinija, ki pa nikjer ne pove, da je Fosco predaval v Šibeniku.

43 "L' insegnamento tanto proficuo e tanto lodato del Fosco a Capodistria fu preceduto da altra consimile sua attività svolta in Dalmazia a Traù." (Lit.7, 179)

44 Lit. 36, 1424

45 "Insegno umane lettere in Traù, e in Capodistria." (Lit.20, 440)

46 Ta datacija izhaja od Appendinija, ki pravi, da je v istem času (od 1492 do 1500), ko je Marino (Becichemo) predaval v Dubrovniku, P. Fosco predaval v Trogiru. (Lit.8, 317-318) Delo Marina Bečića (Marinus Becichius ali becichemus), šolskega upravitelja v Dubrovniku (1494-1496), je časovno točno določeno šele z novejšim raziskovanjem. Ta Foscov sodobnik, sicer književni kritik, pesnik in pedagog, se je rodil v Skadru (po rodu pa je Bokelj). Predaval je še v Brescii, od leta 1526 pa retoriko na Padovanskem vseučilišču. (Lit.24, 361)

47 Lit.22, 65

48 Lit.28, 292

49 Lit.39, 54. Komentirajoč vse to, nas Zeno usmeri k zanimivemu podatku iz Sabellicovega pisma Bartolommeu Celotti: "esso Palladio erasi dichiarato di volersi ritirare affatto dal mestier d'insegnare." (Lit.39, 55)

50 Lučić je to svojo domnevo izrazil v svojem desetem zapisu o Foscovem delcu (I. Lucius, **Notae ad Palladium Fuscum**, Venetiis 1673 - cit. Lit.7, 182 (24)

51 Lit.10, 153

neosnovana pripomba, da je prav tega leta divjala v Zadru kužna pošast, ki je dodobra zredčila prebivalstvo mesta Zadar in večjega števila okoliških vasi.⁵² Fosco se je mogoče hotel umakniti za nekaj časa iz Zadra, dokler kuga ne mine, kot so to storili tisti Boccacciovi mladeniči in mladenke (v *Dekameronu*), ki so v času kuge zapustili Firenze; da bi pozabili na strašen pomor in si krajšali dneve, so pripovedovali ali obnavljali novele.

Kraj Foscovega odhoda je Raša (Arsia), od koder je krenil preko Labina (Albone) in Flanone (Plomina) v smeri Trsata (Tarsatica). Zdi se, da ga je bolj zanimalo trsatsko svetišče (*fonum Beatae Virginis miraculis celabre*) kot pa Reka, kjer se ni ustavil. Bakar (Baccarum) mu je "prope in littore", z razliko od Hreljina (Greglina), ki leži "procul a mari" (*castella familiae Francapanum*). Foscu je znana senjska burja (*peculiaris Borea Senensis*), prav tako so mu znani kraji v bližini Senja: Lopsica, Ortopula, Vegium, Argiruntum in Cosinium. S Foscom tako hitro pridemo na vzhodno mejo Japidije (Japodije) in reke Zrmanje (Telaubus), ob kateri leži mesto Obrovac (Obrovacium), za katerega je že slišal, da ima lep položaj (*locum summae amoenitatis*). Fosco je potem na dosegu Nina (Nona), Zadra (Jadera) in Biograda (Alba), od tu pa je krenil v zaledje in prispel vse do Nadina (Nedinum). Vrnil se je v Biograd in nadaljeval pot proti Šibeniku (Siccum), medtem pa je ponovno skrenil v notranjost, do Skradina.

Medtem ko je plul po kanalu zadrškega otočja, je pristal v Zadru in Biogradu ter obiskal stari Nadin, potem je Fosco odrinil v smeri Šibeniškega kanala, Kanala sv. Anteja, do katerega je moral od Biograda preiti kakih 250 stadijev. Šibeniški kanal je za Fosca mesto, kjer se morje še enkrat zajé v kopno. Od vhoda v Kanal je moral preiti novih osemdeset stadijev do mesta, kjer Ticij, ki deli Liburnijo od Dalmacije, bobneče pada z nemajhne višine. Od začetka Kanala, kjer sta kapelici (ena je posvečena sv. Andreju, a druga sv. Nikolaju), se približno osem stadijev v notranjost dvigata stolpa, eden z leve, drugi z desne strani Kanala. Potem je Fosco usmeril pogled na mesto Šibenik, za katerega izrecno pravi, da leži na strani Dalmacije. S pogledom kroži po zidovih, ki obdajajo mesto, ne da bi spregledal, da je mesto brez okopov, nasipov ali kakršnega koli zaklonišča. Sicer pa jih ne potrebuje ob srčnih prebivalcih, ki so njegov zaklon (*Oppidanorum enim corda... pro munimento sarrit*).⁵³

Prebivalci Šibenika imajo na pretek plodnih polj, vinogradov in oljčnih nasadov, v ničemer ne trpijo pomanjkanja, razen v pitni vodi, zlasti poleti, zato jo do-

PALLADII FUSCI,
Patavini,
DE SITUORÆ
ILLYRICI
LIBRI DUO,
Notis JOANNIS LUCII, Dalmatini, illustrati:
ut & ejusdem
JOANNIS LUCII,
DE REGNO
ILLYRICI
LIBER.

Editio Novissima, auctior & correctior.

LUGDUNI BATAVORUM,
Sumptibus PETRI VANDER Aa,
Bibliopola, Civitatis atque Academiae Typographi.

Naslovnica Lučičevega dela (J. Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Lugduni Batavorum) kjer je objavljen spis P. Fosca. Hrani Nacionalna i sveučilišna biblioteka Zagreb.

važajo od drugod in javno prodajajo.⁵⁴

Fosco se po sorazmerno izčrpnem opisu Šibenika poslavlja od njega in prebivalcev in nadaljuje pot v notranjost, v smeri Skradina in Skradinskega buka. Tako bo Fosco prvi od dvojice znamenitih Padovancev, ki sta odpotovala v Skradin. Drugi je seveda Alberto Fortis, najbolj znan potnik in potopisec naših krajev.⁵⁵

Čeprav v Foscovem delu najdemo o Skradinu komaj

52 Lit. 23, 343. Šibenčan, padovanski doktor medicine, eden naših najboljših poznavalcev epidemiologije kuge oziroma naš prvi zodovinar medicine, Ant Andeo Frari (1780-1865), je prišel do teh podatkov "da un libro di memor. miscellan. ann. 1500. esistente nell'Archivio di s. Domenico di Zara, e da alcuni Testamenti, che si conservano nel medesimo Archivio, Capsula Testamentor. Ann. 1501" (Isto). Fosco se je mogoče z odhodom na pot želel umakniti pred kugo. (Glej tudi Lit. 11, 68.)

53 Lit. 7, 201 Citate iz Foscovega delca navajam po zadnji, Sabbadinijevi izdaji. Vse citate je mogoče najti na str. 196-208, zato jih v nadaljevanju ne bom posebej zaznamoval.

54 Tako slikoviti opisi mesta v marsičem spominjajo na opise pri G. B. Giustinianiju.

dve, tri povedi, jih bomo skušali vseeno razčleniti, vsebinsko in pomensko, glede na to, da je delo napisano v luči novoveške evropske književnosti. Foscov opis Skradina je kratek in skop (nepolne štiri vrstice pete kolumne v knjigi, izvzemši pet vrstic Luciusove šeste beležke na isti strani knjige).

Fosco bo začel opisovati Skradin s popolnoma drugačnega vidika, kot je to naredil pri opisu Šibenika. Kot da ga v starodavni Scardoni ne zanimajo plodovi zemlje in žuljavih rok Skradincev, pač pa upira pogled proti tisti Scardoni "*de qua authores quam Graeci tam Latini mentionem faciunt*".⁵⁶ Toda to ni mesto, nostalgичno opaža Fosco, ki ga omenjajo grški in latinski pisci. Antična Scardona je ležala malo dalje od morja. Fosco, izvrstni poznavalec Plinija, je to moral vedeti. Pri tem je zelo zanimivo, da se bo šele kasneje oglasil na znanem in pogosto omenjanem mestu pri Pliniju o skardonitanskem konventu: "*Plinius autem in tertio testatur, tres in Illyrico conventus fuisse, unum Scardona, alterum Salona et tertium Naronae. Cujus verba subjiciam: Conventum Scardonitanum petunt Japides et Liburnorum civitates quatuordecim*".⁵⁷

Videti je, da ga je posebej pretreslo majhno število družin v Skradinu (*Scarlona civitas paucis habitata familiis*). Nekaj podobnega beremo pri G. B. Giustinianiju, ki je prišel petdeset let za Foscom v to mesto - da so namreč v Skradinu "*poche case*".⁵⁸ Delno je to lahko pojasniti oziroma je razumljiva Foscova konstatacija. Fosco je namreč prišel v Skradin kako leto po krbavski bitki (1493). Ljudsko izročilo⁵⁹ pravi, da je na Krbačkem polju v boju padla cela četa skradinskih junakov, ki jih je vodil skradinski ban in junak Hožul.⁶⁰ Kolikšno je bilo število padlih Skradincev in ali je tukaj vzrok, da je Foscu "*Scardona civitas paucis habitata familiis*", za sedaj ne vemo.

Zdi se, kot da je Fosco opazoval Skradin iz daljave, z ladje, s katero je priplul do mesta in se za kratek čas ustavil, preden je morda nadaljeval vožnjo proti Skradinskemu buku.⁶¹

Vsekakor je moral marsikaj zgostiti v tem svojem opisu. Če pa je Skradin res opazoval iz daljave, odkod bi potem vedel, da v njem živi malo družin? To mu je sicer

lahko sporočil kdorkoli od sopotnikov, lahko je zvedel od kakenga drugega pisca ali pa je enostavno slišal v Šibeniku in tako vnesel v svoje delo tisto, česar ni videl, temveč slišal. Ne pove niti, kako je priplul v Skradin. Vse pa je jasno, ko pravi, da bi bilo dobro nadaljevati vožnjo po istem kanalu (*ad eundem Euripum*), v katerega je krenil na svoji poti proti Šibeniku in Skradinu.

Čeprav ne najdemo nikakršnega opisa prihoda na Skradinski buk, lahko zaslutimo, da mu ni znano, kakšen je videti Buk (Slap). Upoštevati pa moramo, da Fosco opisuje samo tisto, kar je videl. Navsezadnje je Fosco v času svojega potovanja ob jadranski obali obiskal nekatere manj znane otoke, zato je težko domnevati, da ga ni pritegnila, ko je že prišel v Skradin, znamenita in daleč znana lepota največjega slapa. Če je točno, da je učiteljeval v Šibeniku, je spet težko domnevati, da tega tedaj ni naredil. Na žalost nimamo potrditve ne za prvo ne za drugo.

Fosco se je že na svoji poti iz Zadra in Biograda proti Šibeniku orientiral po reki Krki (*amnis Titius*), ki "*Liburniam a Dalmatia determinans ex alto ingenti, cum strepitu cadit*".⁶² Drugače pa je Fosco našel mesto za omembo Krke (rimskega Ticija) že na samem začetku dela.

Po pohodu v šibeniškem zaledju je odplul ob obali hiliškega polotoka (Hilis peninsula) proti Trogirju, kjer se spominja Koriolana Cippica (Cipione) in njegovih junških del. Z obale starodavne in slavne Salone opazi kliško trdnjavo (Arx Regum Pannoniae). Ostajalo mu je samo še kakih štirideset stadijev do Splita (*Oppidum nobilitate, et virtute incolarum admodum celebre*). V zaledju so Poljice (Politia). Fosco zapuša območje Splita in se pomika v smeri Dubrovnške republike. Omenja dubrovniškega pesnika Ilijo Crijevića (Aelius Cervinus Poeta). Štirideset stadijev od Dubrovnika (Ragusium) leži starodavni Cavtat (Epidaurum). Kmalu vstopi v Kotorski zaliv (*Sinus Catarsis olim Rizonicus appellatus*).

Tako je Fosco došel do juga vzhodnojadranske obale in njenih prebivališč: Butuanium ali Buda, Antibarium, Olchinium (Colchinium), Dulcinium, Lysi - in reke Drine, ki da jo je okoliško prebivalstvo imenovalo Bojana (Boliana).⁶³

Na straneh druge knjige Foscovega zgodovinsko-po-

55 Fortis je zagotovo vedel za Foscovo potovanje, ker je znano, da je zahteval od someščana Giuseppea Gennarija (1721-1800), naj mu pošlje bibliografske podatke o P. Foscu. (gl. Lit. 19, 5. pogl., zap. 1)

56 Lit. 7

57 Lit. 7

58 "Questo luogo di Scardona... ha poche case, et quelle poche sono tutte di tavole, di maniera che questo luogo si può dir distrutto." (Šime Ljubić, Commissiones et relationes Venetae, MSSM, t. II, "Itinerario", Zagreb 1877, str. 202)

59 Lit. 12, 218-220

60 Skoraj verjetno je, da se v osebi bana Hožula iz ljudskega izročila skriva skradinski vojvoda Kožul (Kozul vojvoda), o katerem najdemo neka poročila tudi pri Thalloczyju - o katerem najdemo neka poročila tudi pri Thalloczyju - Barbasi. Nekaj več o tem junaku iz zgodovine Skradina, o njegovi družini in sledovih, ki jih je pustil za seboj. (glej Lit. 34, 60-63)

61 Takšno sliko imamo pri nekem drugem potniku iz 17. stoletja (1640), ki je na potovanju od Kopra proti Bosni šel mimo Skradina proti Skradinskemu buku, boječ se Turkov v mestu. Gre namreč za meniha iz Rovinja, z imenom Pavao Pelizzer (1600-1691). Več o tem glej Lit. 17!

62 V Zovenzonijevi pesemski tvorbi, namenjeni prijatelju Jurju Šižgoviću, bo padala in tekla Scardona namesto Ticija: "Scardonam mea Musa cupit rupe cadentem//cernere spumiferis nobile flumen aquis." (R. Zovenzoni, "De Scardona ad Gorgidem suum" - v. Lit. 37, 133)

topisnega dela beremo, mimo katerih jadranskih otokov je plul na svoji poti. Tu so vsi kvarnerski otoki (Crexa, Vigilia, Arba). Potem ko je omenil Rab kot domovino znanega matematika Nimire, se je spomnil tudi Paga - domovine astrologa Benedikta Mišulića. Do Murterja (Colentum, Mortarium) ne omenja nobenega otoka, zatem pluje do Žirja (Surium), Zlarina (Slarium) in Prvića (Praevichium) iz ožjega šibeniškega otočja. Fosco je plul ob obalah skoraj vseh srednjedalmatinskih otokov: Šolte (Solta), Brača (Bratia, Bretia, Batriasa), Hvara (Pharos, Lesna), Visa (Issa), spuščajoč se južno proti Korčuli (Corcyra, Curzula) in Mljetu (Melita, Melitei).

Praeceptor et rector scholarum v Kopru (1516-1520)

V koprskem šolstvu je bila znana tradicija razvijanja študijev. Včasih se je poskušalo celo s sredstvi, ki so presegala njegovo finančno moč.⁶⁴ To je bil majhen, toda živ študijski center s petimi akademijami: 1. Ac. dei Desiosi, 2. Ac. Palladia, 3. Ac. dei Risorti, 4. Ac. degli Operosi, 5. Ac. dei Divertiti. Ob vsej skrbi, da ne bi opustela učiteljska katedra, se je to vendarle zgodilo dvakrat: 1. maja in 24. avgusta 1514. leta. V Kopru se je ukoreninilo prepričanje, da mesto brez učiteljskega in veroučnega pouka "vita est Quasi mortis imago".⁶⁵

Prospero Petronio meni, da je **Accademia Palladia** ali **dei Palladii** starejša od akademije **dei Desiosi**. Gravis si in Babuder pravita, da se je uveljavila okrog leta 1580, vendar ne moreta zatrdno navesti leta njenega nastanka. Maylender, ki se je živo zanimal, odkod bi moglo izhajati ime Akademije, se je pogumno odločil za konjunkturo, to je, da naj bi Akademija nosila ime znamenitega italijanskega arhitekta Andree Palladija (1508-1580) iz Gondole. Ko se je tudi njemu zazdela ta domneva premalo verjetna, predvsem zato, ker niso obstajale nikakršne zveze med tem Palladijem in Koprom, se je ta reški odvetnik, Michele Maylender (tako piše B. Zilioto), domislil v delu **Storia delle Accademie d'Italia** prav tako napačne domneve, "cioè che il nome derivasse da Palladio Fosco o de'Negri di Padova, autore del De Situ orae Illyrici, morto a Capodistria nel 1520 dopo avervi insegnato lettere humane".⁶⁶

V ta in tak Koper pride jeseni 1516. leta iz Dalmacije Palladio Fosco, ki bo naslednjih pet let življenja in dela preživel v tem mestu (Justinopolis Hystriae), v istrskih Atenah. Kljub pomanjkanju izčrpnih podatkov iz tega

obdobja Foscovega življenja je mogoče najti nekatere dragocene podatke v odlomku o Foscu⁶⁷, ki ga je napisal padovski kanonik Bernardin Scardeonio. Skoraj nobenega kasnejšega pogleda na življenje in delo Fosca ni bilo brez sklicevanja na ta Scardeonijev odlomek. Tudi Peter Vander, eden od založnikov Foscovih del, je imel ta odlomek za tako pomemben, da ga je uvrstil na začetek dela, za posvetilom.

Po Scardeoniju je bil P. Fosco poklican v Koper, kjer je elegantno poučeval mnoge mladeniče poetik in retorik. Znano je tudi, kako je zasedel katedro koprškega učilišča. S smrtjo Cristofora Muzija in nepojasnjenim odhodom Marca Antonija Grinea je bil naposled izbran Ambrogio Fabeo iz Pirana, za njim (16. oktobra 1516.) sede za kateder Palladio Fosco.

S. Sabbadini navaja izvirne (doslej neobjavljene) dokumente iz časov, ko je bila koprška katedra še nepopolna. Po Sabbadiniju obstaja tudi dokument o prihodu P. Fosca v Koper. Iz istih dokumentov, ki jih je Sabbadini izdal v prilogi svoje razprave, zvemo tudi niz drugih zanimivih posameznosti, kot so na primer Foscove mesečne plače. S. Sabbadini je v prilogi svoje študije o P. Foscu izdal 23 izvirnih dokumentov, ki se nanašajo na Foscovo učiteljsko in rektorsko delo v Kopru. V začetku je Sabbadini navedel, da jih je vzel "Dal libro dei Consigli dal 1514 ali 1522 (messo insieme di diversi fascicoli: i piu recenti alla fine, i piu vecchi al principio). N. 540 nella Biblioteca comunale di Capodistria, carta 4 verso) (Siccum)"⁶⁸

Gedeone Pusterla v popisu "Rettori e maestri dell'antica Scuola di Capo d'Istria, dal 1186 al 1800" uvršča tudi P. Fosca.⁶⁹

Nejasno pa je glede let 1519 in 1520. Po Pusterli je namreč Fosco učiteljeval v Kopru samo 1519. in 1520. leta. Vedoč za leto Foscovega prihoda v Koper (1516), lahko sklepamo, da sta to najverjetneje leti Foscovega rektorskega službovanja v šoli. Kot se vidi že iz naslova Pusterlove knjige, so s popisom zajeti rektorji in učitelji.⁷⁰ Zeno pravi za Scardeonija in Vossiusa, da jima ni bilo znano leto Foscove smrti, zase pa trdi, da se mu je posrečilo dobiti "Il Signor Marchese Giuseppe Gravissi, gentiluomo de'principali di quella città (sc. Capodistria - op. K. Č.) ornatissimo di tutti que'greci che ad un nobile e ad un letterato appartengono".⁷¹ Na njegovo prošnjo mu je Gravissi odgovoril, da je v stari knjigi, z naslovom **Quintorno degl'Introiti**, na katero je po naključju na-

63 V desetem zapisu I. Lučič trdi, da Fosco na svoji poti ni prispel do reke Bojane.

64 Lit. 7, 175

65 Lit. 7, 177

66 Lit. 41, 131

67 Lit. 33, lib. II, cl. X

68 Lit. 7, 183-195

69 Eden od Foscovih naslednikov na katedri koprškega učilišča je bil tudi doslej malo znani Andrija Šibenčan, ki ga tudi Pusterla omenja kot "Andrea Sicense detto Sebenzano 1530." (Lit. 31, 59) Zilioto navaja, da je bil Andrija Šibenčan 1935. leta v Piranu. (Lit. 40, 102)

70 Lit. 31, 58-59

71 Lit. 39, 55

letel pri očetu frančiškanku in se začenja z letom 1511, v 265. poglavju našel tole: "Ego F. Paulus Demetrius de Justinopoli Ord. Min. Vicarius et Procurator Conventus S. Francisci dictae Urbis incepti exercere officium procuratoris die octavo mensis octobris 1520." Malo dalje pa še: "Adi 18 (ottobre 1520) ricevi per l'OBITO de SORA el corpo de M. Palladio ect."⁷²

Okoliščine, v katerih je P. Fosco končal svoje plodno in dolgo življenje, lahko najdemo v tistem Scardeonijevem, pogosto navajanemu odlomku o Foscu. Ko je namreč poučeval koprške mladeniče poetik in retorik, mu je za katedrom postalo slabo ob napadu epilepsije (božjast). Učenci so ga povsem odmrlih udov odnesli domov, kjer je kmalu izdihnil. "Is (sc. Palladius Fuscus) tandem Justinopolim Hystriae civitatem accitus, ubi multos sibi iuvenes in poeticis, et Rheto - ricis studiis eleganter instruxerat in cathedra sedens subita apoplexia inter legendum correptus, et a discipulis domum delatus, sine ullo amplius vitae sensu paulo post vita functus est."⁷³ Scardeonio je tudi zapisal, da je Fosco pokopan v baziliki Sv. Frančiška, pod velikim oltarjem, v grobu z belo marmornato ploščo, ki je bil v lasti neke koprške družine.⁷⁴

V omenjeni knjigi frančiškanov zvemo (na str. 271) še za en podatek iz Foscovega življenja. Imel je namreč ženo, od katere je Paulus Demetrius, prokurator samostana, prejel ob prvi obletnici smrti denar v znesku Li. 2.3.⁷⁵

Pomeni, da je Fosca žena preživela. Iz knjige je znano tudi to, da je žena 20. aprila 1521 dala premestiti moževe posmrtno ostanke iz enega groba v drugi, toda v isti cerkvi, in za to plačala samostanu stroške, kakor je zapisano v navedeni knjigi: "Ricevi... de la Mujer del q. m. Palladio per man de F. Bortolomio Viniziano de una sequencia, e de uno officio che li fece far per TRASLATAR el corpo L. 9.8."⁷⁶

Foscovo zgodovinsko-potopisno delce De situ orae Illyrici

Zastavlja se vprašanje: Kako je ohranjeno in iz katerega leta je objavljeno to Foscovo delce? (Kar zadeva izvirni in pravi naslov, ga je Scardeonio spremenil v **De situ et ora Illyrici**.)⁷⁷ Po A. Tamaru je pred njim izšlo delo z istim naslovom in isto temo okrog leta 1470. Gre namreč za Osorana Antonia Marcella in njegovo delo **De situ orae Illyrici**.⁷⁸

Da gre za pravo, na osnovi avtopsije (ogleda na lastne oči) napisano potopisno, a ne knjižno delo, nas prepričuje sam avtor: "Ne pišem tistega, kar sem slišal, temveč videl."⁷⁹

Videti je, da je zaslugo za objavo dela treba pripisati predvsem vdanemu in hvaležnemu Foscovemu učencu; dvajset let po učiteljevi smrti ga je objavil v Rimu 1. junija 1540, s posvetilom kardinalu Gasparu Contarinuju. Posvetilo je sestavljeno v Pharae Sabinorum, petdeset kilometrov od Rima. Od hvaležnega učenca je vse to zahtevalo mnogo truda in vztrajnosti, dokler ni iztrgal prahu in moljem ta spis (pa tudi druge) svojega pokojnega učitelja.⁸⁰ Izdajatelj ni navedel svojega imena, kot je to storil izdajatelj komentarja o Katulu (Giovanni Tacuino), pa tudi tiskar ne. Pod posvetilom se je lahko prebralo ime Bartolommea Fonzijs (Fonzio). Zeno piše: "... il quale fu Veneziano e del proprio diede qualche cosa alle stampe." Mnogi so navajali delo, posebno Gianibattista Goina⁸¹ iz Pirana v svojem delu **De situ Istriae**.

Raffael Trichet du Fresne ga je vpisal v katalog svoje znane knjižnice.

Splošno mnenje je, da bi za to Foscovo delce vedeli samo iz Scardeonijevega ali Vossiusovega dela, če ga nam ne bi ohranil Lučić (Lucius) s tem, da ga je objavil skupaj s svojim delom **Inscriptiones Dalmaticae** (1673). Zaradi vsega tega lahko primerjamo usodo te prve izdaje Foscovega delca z usodo prve izdaje (1804) **Viaggio nella Dalmazia**⁸², avtorja Giacoma de Concina.

Ivan Lučić (Lucius) je priredil za to Foscovo delo določeno število zapiskov, za katere je A. Zeno rekel (za

72 Isto

73 Lit. 33, lib. II, cl. X

74 "(Palladius Fuscus) in Basilica S. Francisci sub albo lapide ante aram maiorem in sepulchro alieno sepultus (est), ut nuper Peregrinus Spalatarius Canonicus Justinopolitanus et litterarum studiis, et iucundae vitae consuetudine mihi coniunctus ab Hannibale Grisonio viro undecumque doctissimo et ipsius Palladii discipulo se audivisse testatus est". Sabbadini je s pomočjo prof. Attilija Degressija naletel na sledove Foscovega groba v baziliki. (Lit. 7, 179) Profesorju A. Degressiju se S. Sabbadini zahvaljuje tudi za druge dokumente, od katerih je nekatere prepisal in jih odstopil Sabbadiniju.

75 Lit. 39, 56

76 Isto

77 "Scripsit item De bello Turcico et De insulis libros tres, et De situ, et ora Illyrici." (Lit. 33, lib. II, cl. X) V tej verziji beremo naslov Foscovega dela tudi pri Vossiusu.

78 Lit. 35, 24. Pri Foscu naletimo tudi na omembo Antonija Marcella. (Lit. 7)

79 "Non audita, sed visa scribo". Pri Foscu očitno najdemo klasičen primer avtopsije: Opisati samo tisto, kar sem videl.

80 Lit. 39, 51

81 Zeno ga citira z netočnim imenom. Gre namreč za Pirančana, zdravnika, medicinskega pisca, komentatorja klasika, bojvnika za rabo latinskega jezika in književnosti in prijatelja P. P. Vergerija - Giovannija Battista Goinea (Goynéo?) (1514-1579) O njegovi zdravniški promociji v Padovi (1543), v pisanju del iz galenistične medicine in važnejši literaturi o njem glej Lit. 24, 359.

82 Glej v tem obširneje v Lit. 19., pogl. VII

njim tudi L. Dubois in drugi), da so "erudite note".⁸³ V teh zapiskih Lučić popravljaja napake, ki so se vtihotapile v identičnih nizozemskih izdajah Foscovega dela. Kot je znano, so se te izdaje pojavile v Amsterdamu (Amstelodami) leta 1666 in 1668, v nakladi Ioannesa Blaeva, skupaj z Luciusovim delom **De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex**. Istočasno kot prva amsterdamska se je pojavila identična izdaja Foscovega dela (spet skupaj z navedeno Luciusovo izdajo) v Frankfurtu (Francofurti, 1666). Foscovo delce se bo pojavilo tudi 1725 v izdaji Ioanisa Georgiusa Graeviusa, zadnjo izdajo dela pa je po Luciusovih izdajah priredil S. Sabbadini.⁸⁴ Razen tega je Fosco, kot navaja Scardenio, napisal še nekatera druga dela: **De bello Turcico**, **De insulis libros tres** in zelo opažene komentarje o Katulu.⁸⁵ Za prvi dve deli ne vemo niti kraja niti leta izdaje, za Komentarje pa se ve, da jih je prvič natisnil v Benetkah Giovanni Tacuino iz Trina (Torino). Znan je celo dan: 28. april 1496. Komentarje je posvetil beneškemu patriciju Lorenzu Bragadinu. Vendar to še ni vse, kar je napisal Fosco.⁸⁶

Zaključek

V Palladiju Foscu opazimo vse bisvene poteze avtentičnega evropskega humanista: šolnik - popotnik, inštruktor, notar - kancelar, raziskovalec, imitator klasikov, zgodovinar in polihistor.

Humanist - svetovljan P. Fosco ni sholastični vseznalec, ki bi v svojih kvestijah in sumah špekuliral v vseh in še v nekaterih stvareh. Zato pa se je kot fundamentalni latinist brez odlašanja vpregel v laizacijo znanosti, kulture in šole v Dalmaciji. S svojim prvenstveno latinističnim delom je vpregel tudi srednjedalmatinski etnikum v obnovo latinskega jezika. Foscovo prizadevanje za razvoj humanistične latinizacije v Dalmaciji in Istri lahko primerjamo v nekem smislu z delom dubrovniškega kancelarja iz Ravenne, Johannesesa Conversinija (1343-1408).

Srednjedalmatinska mesta (Zadar, Šibenik in Trogir), v katerih je P. Fosco živel in delal, so bila že na začetku 15. stoletja na glasu kot naša manjša središča in žarišča žive humanistične dejavnosti.

RIASSUNTO

Il padovano Palladio Fosco (?-1521) rientra nella cerchia degli umanisti europei che contribuirono ad avvicinare spiritualmente e culturalmente la Dalmazia del loro tempo all'Europa erudita. Naturalmente l'impresa poteva riuscire soltanto ad un "eruditissimus vir", titolo che del resto gli spettava secondo l'opinione dei suoi contemporanei. Dopo poco meno di un quarto di secolo di vita e proficuo lavoro in Dalmazia, il Fosco viene chiamato a Capodistria dove continua la sua feconda attività letteraria. Muore in questa città pianto quale insegnante prediletto, umanista profondo conoscitore dei classici e maturo scrittore. L'immutato interesse per il suo breve lavoro "De situ orae Illyrici", anche dopo secoli, ha contribuito a rendere immortale il suo nome e la sua memoria.

Palladio Fosco comparve e venne a mancare con tutti gli attributi più significativi di un autentico umanista europeo: uomo di scuola /educatore/-girovago, istruttore, notaio-cancelliere, ricercatore, imitatore dei classici, poeta e storico. Scomparve, ma non senza lasciare ai posteri una ricca eredità culturale.

LITERATURA

1. **FOSCO Palladio**, De situ orae Illyrici, Romae 1540.
2. **FOSCO Palladio**, De situ orae Illyrici - pri: Lučić (Lucius) Ivan, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amstelodami 1666, str. 451-456.
3. **FOSCO Palladio**, De situ orae Illyrici - pri: Lučić (Lucius) Ivan, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Francofurti 1666, str. 451-456.
4. **FOSCO**, De situ orae Illyrici - pri: Lučić (Lucius) Ivan, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amstelodami 1668, str. 451-456.
5. **FOSCO Palladio**, De situ orae Illyrici - pri: Lučić (Lucius) Ivan, De regno Dalmatiae et Croatiae libri

⁸³ Lit. 39, 53; Lit. 20, 441

⁸⁴ Lit. 7, 196-208

⁸⁵ "(Palladius Fuscus) edidit in Catullum doctissima commentaria, quae iam saepius formis impressa, ubique leguntur, et prae omnium oculis versantur." (Lit. 33, lib. II. cl. X)

⁸⁶ "praeterea colectanea rerum non vulgarium composuit ad imitationem Gellii..." (Lit. 38, 601)

- sex, Lugduni Batavorum 1725, sol. 1-10.
6. **FOSCO Palladio**, De situ orae Illyrici - pri: Schwandtner Johann Georg, Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticum et Sclavonicarum veteres ac gemini III, Vindobonae 1748, str. 755-761.
 7. **FOSCO Palladio**, De situ orae Illyrici - pri: Salvatore Sabbadini, "Palladio Fosco e il suo De situ orae Illyrici", Archeografo triestino, vol. XIII, ser. III, XLI/1926, Trieste, str. 171-208 (196-208).
 8. **Appendini Francesco Maria**, Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei II, Ragusa 1803.
 9. **BARBULA Ivan Polikarp Severitan**, Dionisi Appollonio Donati de octo orationis partibus libri octo ad novam et optimam limam deducti et Senecae Iunioris Ethycorum libri quattuor cum commentariis m. lo. Policarpi Severitani Silenicensis, Perusiae 1517.
 10. **BASIOLI Josip**, "Koraljari na našim obalama Jadrana", Radovi Instituta JAZU Zadar, XV/1968, Zadar, str. 140-171.
 11. **BIANCHI Carlo Federico**, Fasti di Zara, Zara 1888.
 12. **BOGIŠIĆ Baltazar**, Narodne pjesme ("Kad je ban skradinski poginuo s ostalim Skradinjanima", br. 78), Beograd 1878.
 13. **ČVRLJAK Krešimir**, "Humanist, polihistor in filozof Ivan Polikarp Severitan Barbula Šibenčanin in njegov komentar Seneki pogrešno atribuiranih etičkih distiha Dionizija Katona (1472- ?), Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, Zagreb, XII/1986, br. 23-24, str. 177-217.
 14. **ČVRLJAK Krešimir**, "Vidan trag u prošlosti Zadra (Patricijska obitelj Civallelli)", Narodni list, 28. siječnja 1989, Zadar, str. 12, 25.
 15. **ČVRLJAK Krešimir**, "Palladio Fosco putuje Dalmacijom" (Podlistak), Vjesnik (Panorama subotom), Zagreb, 4. studenog 1989.
 16. **ČVRLJAK Krešimir**, "Obitelj Civallelli", Hrvatski biografski leksikon, sv. 2, JLZ, Zagreb 1989, str. 689-690.
 17. **ČVRLJAK Krešimir**, "Pavao Pelizzer Rovinjanin, 1600- 1691", Dometi, XXIII/1990, br. 2, Rijeka, str. 183-196.
 18. **ČVRLJAK Krešimir**, "Palladio Fosco", Hrvatski biografski leksikon, sv. IV, Zagreb (u pripremi).
 19. **ČVRLJAK Krešimir**, Znameniti putnici u Skradinu i na Krki, Augst Cesarec, Zagreb (u tisku).
 20. **DUBOIS Louis**, "Palladio Fosco", Biografia universale antica e moderna, vol. XXI, Venezia 1825, str. 440-441.
 21. **EUBEL Konrad**, Hierarchia catholica medii et recentioris aevi (sive summorum pontificum, S.R. E. cardinalium, ecclesiarum antistitum series), vol. III., Monasterii 1823.
 22. **FERRARI-CUPILLI Giuseppe**, Scritti storici e letterati I, Zara 1889.
 23. **FRARI Antun Anđeo**, Della peste e della pubblica amministrazione sanitaria opera I, Venezia 1840.
 24. **GRMEK Dražen Mirko**, "Hrvati i sveučilište u Padovi", Ljetopis JAZU, knj. 62, Zagreb 1957, str. 334-374.
 25. **HAZD, Archivio Notarile di Zara**, Atti G. F. Grisini, Instrumenti.
 26. **KRASIĆ Stjepan**, "Šibenski humanist Ivan Polikarp Severitan i njegova politička misao", Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, III/1977, br. 5-6, Zagreb str. 7-78.
 27. **KRSTIĆ Kruno**, "Latinitet kod Južnih Slavena", Enciklopedija Jugoslavije, sv. 5, JLZ, Zagreb 1952, str. 478-494.
 28. **KRSTIĆ Kruno**, "Humanizam kod Južnih Slavena", Enciklopedija Jugoslavije, sv. 4, JLZ, Zagreb 1960, str. 287s-303.
 29. **LIRUTI Gian-Giuseppe**, Notizie delle vite ed opere scritte da letterati del Friuli, vol. IV, Venezia 1830.
 30. **PRAGA Giuseppe**, "Un poemetto di Alvise Cippico sulla guerra Di Ferrara del 1482", Archivio storico per la Dalmazia, V/1930, Roma, str. 315-329.
 31. **PUSTERLA Gedeone**, I Rettori di Egida (Giustinopoli d'Istria), Capodistria 1891.
 32. **SABELLICO Marco Antonio**, De linguae latinae reparatione, Neapoli 1667.
 33. **SCARDEONIO Bernardino**, De antiquitate Urbis Patavinae et claris ejus civibus. Appendix de sepulchris insignibus exterorum Patavii jacentium, Basileae 1560.
 34. **ŠIMČIK Antun**, "Dubrovačka bugarštica o Krbavskom razboju", Zbornik za narodni život i običaje JUŽNIH Slavena, JAZU, knj. 28, sv. 2, Zagreb 1932, str. 45-63.
 35. **TAMARO Attilio**, La Vénétie Julienne et la Dalmatie III, Rome 1919.
 36. **TIRABOSCHI Gerolamo**, Storia della letteratura italiana, lib. III, t. VI, parte V, Venezia 1823.
 37. **TREMOLI Paolo**, "Itinerario umano di Raffaele Zovenzoni", Archeografo triestino, ser. IV, vol. XXXIX (LXXXVIII della raccolta), Trieste 1979, str. 115-202.
 38. **VOSSIUS Gerardus Johannis**, De historicis latinis libri III, Lugduni Batavorum 1651.
 39. **ZENO Apostolo**, Dissertazioni Vossiane, t. II, Venezia 1753.
 40. **ZILIOTO Baccio**, La cultura letteraria di Trieste e dell'Istria, Trieste 1913.
 41. **ZILIOTO Baccio**, "Accademie ed Accademici di Capodistria (1478-1807)", Archeografo triestino, ser. IV, vol. VII (LVI della raccolta), Trieste 1944, str. 117-277.